

УДК 343.102: 343.985**Т.М. Кузик**судовий розпорядник Київського
окружного адміністративного суду

ПОНЯТТЯ ТА СПІВВІДНОШЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ І ТАКТИЧНИХ РІШЕНЬ СЛІДЧОГО

Діяльність слідчого із розслідування злочинів являє собою послідовний процес прийняття та реалізації процесуальних і тактичних рішень, спрямованих на всебічне, повне та об'єктивне встановлення та дослідження обставин справи, виявлення як тих обставин, що викривають, так і тих, що виправдують обвинуваченого, а також обставин, що пом'якшують та обтяжують його відповідальність (ч. 1 ст. 22 КПК України). При цьому прийняття та реалізація процесуальних і тактичних рішень дозволяє слідчому встановити подію злочину (час, місце, спосіб та інші обставини його вчинення), винуватість обвинуваченого у вчиненні злочину і мотиви злочину, а також інші обставини, які відповідно до ст. ст. 23 і 64 КПК України входять до предмету доказування у кримінальній справі.

Дослідженню проблемних питань, пов'язаних із прийняттям слідчим процесуальних і тактичних рішень, присвячена значна увага вчених. Зокрема, вказані питання розглядають у своїх працях І.В. Басиста, Р.С. Белкін, П.Д. Біленчук, Н.В. Глинська, А.Б. Ломідзе, П.А. Лупінська, Ю.В. Манаєв, О.Р. Михайленко, Д.О. Солодов, А.А. Тарасов, В.Ю. Шепітько та інші науковці. Проте, аналіз юридичної літератури свідчить про неоднозначність підходів вчених до визначення поняття «процесуальні рішення слідчого» та недостатньо повне дослідження співвідношення та взаємозв'язку процесуальних і тактичних рішень слідчого. На сьогодні вказані питання набувають особливої актуальності у зв'язку з прийняттям проекту нового КПК України. Викладене зумовлює необхідність постановки в якості мети статті дослідження поняття та співвідношення процесуальних і тактичних рішень слідчого.

В юридичній літературі кримінально-процесуальні рішення традиційно визначаються як процесуальні акти, які містять відповіді на правові питання, що виникають під час провадження у кримінальній справі. Так, О.Р. Михайленко відзначає, що «кримінально-процесуальним рішенням є правовий акт особи, яка на законних підставах бере участь у кримінальному судочинстві (втілений у процесуальну форму), закріплений, як правило, у певному процесуальному документі, який спрямований на виконання завдань кримінального судочинства, охорону прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб» [1, с.8-9]. Акцентуючи увагу на специфічному правовому характері та меті кримінально-процесуального рішення, Н.В. Глинська визначає його як «виражений у встановленій законом формі індивідуальний правозастосовний акт, в якому компетентні державні органи і посадові особи у встановленому законом порядку з метою вирішення правових і кримінологічних завдань кримінального судочинства, надають відповіді на питання, що виникли у справі, і виражають владне волевиявлення про дії або бездіяльність, що впливають зі встановлених на момент винесення рішення фактичних обставин справи і приписів чинного законодавства» [2, с.24].

Виходячи із загальноприйнятого поняття «кримінально-процесуальне рішення», окремі вчені за аналогією визначають поняття «процесуальне рішення слідчого». Зокрема, Ю.В. Манаєв розглядає процесуальне рішення слідчого як «направлений на досягнення цілей кримінального судочинства правозастосовний акт, який відповідає вимогам законності й обґрунтованості та містить обов'язкові для виконання владні волевиявлення та висновки з правових питань, які виникають у процесі порушення та розгляду кримінальної справи» [3, с.12]. Водночас, таке визначення викликає суттєві заперечення, оскільки у ньому автор відтворює визначення поняття «кримінально-процесуальне рішення», чим нівелює різницю між процесуальними рішеннями слідчого та інших суб'єктів, уповноважених здійснювати провадження у кримінальній справі.

Більш точне визначення поняття «процесуальне рішення слідчого»

наводить А.Б. Ломідзе, на думку якого воно являє собою «необхідний елемент процесуальної діяльності слідчого, зміст якого полягає у виборі з визначених законом альтернативних цілей і засобів тих, які впливають зі встановлених на момент прийняття рішення фактичних даних, що виражає владне веління слідчого, направлене на здійснення завдань розслідування та якому надано форму правового акту» [4, с.23]. Хоча автор справедливо звертає увагу на обумовленість процесуальних рішень слідчого як вимогами кримінально-процесуального закону, так і встановленими у справі фактичними даними, проте спірною є його позиція щодо наявності у слідчого альтернативи в обранні цілей і засобів діяльності при прийнятті слідчим всіх процесуальних рішень. Це пов'язано з тим, що можливість вибору альтернативних цілей і засобів у слідчого існує при прийнятті лише частини процесуальних рішень. Наприклад, рішення про призначення експертизи у випадках, передбачених ст. 76 КПК України, і про провадження допиту підозрюваного, який був затриманий або щодо якого було обрано запобіжний захід у вигляді взяття під варту (ч. 2 ст. 107 КПК України) приймаються слідчим у зв'язку з наявністю чіткої вказівки закону, який безальтернативно визначає засоби процесуальної діяльності слідчого.

Значна частина процесуальних рішень слідчого передбачає можливість вибору оптимальних засобів діяльності з їх числа, визначеного нормами кримінально-процесуального закону, з урахуванням слідчої ситуації, яка склалася на конкретний момент провадження досудового розслідування у кримінальній справі. Наприклад, ч. 1 ст. 148 КПК України покладає на слідчого повноваження щодо застосування до підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу з метою запобігти спробам ухилитися від слідства, перешкодити встановленню істини у кримінальній справі або продовжити злочинну діяльність, а також для забезпечення виконання процесуальних рішень. При цьому норми кримінально-процесуального закону чітко визначають можливі варіанти рішення (ст. 149 КПК України закріплює вичерпний перелік запобіжних заходів) і вказує на коло обставин, які підлягають врахуванню при обранні запобіжного заходу (ст. 150 КПК України зобов'язує слідчого

при вирішенні питання про застосування запобіжного заходу враховувати тяжкість злочину, у вчиненні якого підозрюється, обвинувачується особа, її вік, стан здоров'я, сімейний і матеріальний стан, вид діяльності, місце проживання та інші обставини, що її характеризують).

Необхідно погодитися з думкою Д.О. Солодова, який відзначає, що «у більшості випадків процесуальні рішення слідчого у цілому виступають як акт вибору з наявних у його розпорядженні альтернативних варіантів дій та одночасно можуть розглядатися як невід'ємний елемент вирішення загального завдання (правового, тактичного), яке виникло на даному етапі провадження у кримінальній справі» [5, с.13]. Власне характер і зміст правового або тактичного завдання, що підлягає вирішенню, та слідча ситуація, яка склалася на конкретний момент розслідування, обмежують коло процесуальних рішень слідчого.

У будь-якому випадку при прийнятті процесуального рішення слідчий повинен враховувати необхідність дотримання трьох критеріїв: 1) правового (наявність передбачених кримінально-процесуальним законом юридичних і фактичних підстав для прийняття рішення); 2) тактичного (необхідність врахування слідчої ситуації, яка склалася у кримінальній справі, та прогнозування можливих напрямків її розвитку у зв'язку з прийняттям і реалізацією процесуального рішення); 3) організаційного (наявність часу, сил і засобів, необхідних для реалізації процесуального рішення). Наприклад, приймаючи рішення про проведення обшуку, слідчий повинен вирішити низку правових, тактичних та організаційних питань: визначити наявність юридичних і фактичних підстав для проведення обшуку, визначити своєчасність його провадження, забезпечити наявність необхідних техніко-криміналістичних засобів тощо.

Нерідко прийняттю процесуального рішення передують тактичне рішення слідчого, прийняття якого передбачає проведення ним оцінки слідчої ситуації та можливих напрямків її розвитку, формування уявної інформаційної моделі, побудову слідчих версій, планування діяльності щодо вирішення слідчої ситуації. Приймавши тактичне рішення, слідчий

надає йому необхідне процесуальне оформлення у вигляді постанови, доручення, обвинувального висновку тощо.

В юридичній літературі тактичне рішення визначається як вибір мети впливу на слідчу ситуацію, яка склалася на конкретний момент розслідування у справі, та визначення шляхів її досягнення. Так, В.Ю. Шепітько розглядає тактичне рішення як «визначення мети тактичного впливу на слідчу ситуацію в цілому або на окремі її компоненти, на хід і результати процесу розслідування та його елементи, вибір методів, прийомів та засобів досягнення мети» [6, с.200]. Аналогічну думку висловлює й Р.С. Белкін, який вказує, що тактичне рішення складається з трьох частин: 1) інформаційної, яка полягає в аналізі та оцінці слідчої ситуації та її компонентів, процесуальних завдань, які підлягають виконанню, можливостей слідства, прогностичної інформації; 2) організаційної, яка містить висновки про розподіл функцій, форми і напрями взаємодії, послідовність використання наявних сил і засобів, резервні можливості, проведення необхідних організаційно-технічних заходів; 3) операційної, яка полягає у встановленні мети тактичного впливу, умов і способів її досягнення та прогнозованих результатів реалізації тактичного рішення [7, с.550].

П.Д. Біленчук визначає тактичне рішення як «вольовий акт слідчого, який полягає у визначенні мети, а також засобів і способів її досягнення» [8, с.265]. Хоча автором тактичне рішення справедливо характеризується як вольовий акт слідчого, проте наведене визначення не містить вказівки на інші ознаки тактичного рішення, що не дозволяє повно визначити дану категорію криміналістичної тактики. Водночас, з урахуванням запропонованого автором підходу тактичне рішення можна визначити як вольовий акт слідчого, який заснований на оцінці слідчої ситуації або окремих її компонентів, знанні способів і механізму вчинення злочину, рекомендаціях науки криміналістики та особистому досвіді розслідування та призводить до вибору найбільш оптимального варіанту діяльності.

Наведені підходи до визначення поняття «тактичне рішення слідчого» (як визначення мети тактичного впливу на слідчу ситуацію та методів, прийомів і засобів її досягнення та як вольового акту слідчого)

не суперечать один одному, оскільки відображають різні аспекти загального поняття «рішення». При цьому центральною у визначенні тактичних рішень слідчого є вказівка на їх мету – тактичний вплив на слідчу ситуацію в цілому або на окремі її компоненти. Під тактичним впливом, на думку Р.С. Белкіна, потрібно розуміти «будь-який правомірний вплив на той або інший об'єкт, здійснюваний за допомогою тактичних прийомів або на основі тактики використання інших засобів і методів – як власне криміналістичних, так і зобов'язаних своїм походженням суміжним галузям знань» [7, с.550]. Мета тактичного впливу може полягати у сприятливій для слідчого зміні слідчої ситуації або окремих її компонентів, максимально ефективному використанні несприятливої слідчої ситуації, усуненні або мінімізації тактичного ризику, використанні чинника раптовості, особливо на початковому етапі розслідування тощо.

Оскільки більшості процесуальних рішень слідчого притаманний тактичний зміст, то вони направлені на досягнення тактичної мети. Зокрема, тактичний зміст мають процесуальні рішення слідчого про затримання підозрюваного, притягнення особи як обвинуваченого, про обрання запобіжного заходу, про провадження окремих слідчих дій (зняття інформації з каналів зв'язку, накладення арешту на кореспонденцію, обшуку, виїмки, отримання зразків для порівняльного дослідження, призначення експертиз тощо). Це дозволяє стверджувати про одночасну притаманність окремим рішенням слідчого як процесуального, так і тактичного змісту.

Таким чином, основна відмінність процесуальних і тактичних рішень слідчого полягає в правовій сфері. Необхідно погодитися з П.А. Лупинською, яка вказує, що специфіка процесуальних рішень слідчого полягає у суворій регламентації у кримінально-процесуальному законі всієї діяльності, яка передуює прийняттю рішення, та порядку його прийняття, а також можливих варіантів рішень, їх змісту та форми [9, с.14]. Так, на відміну від тактичних рішень, процесуальні рішення слідчого: 1) завжди оформляються у встановленій кримінально-процесуальним законом письмовій формі (відповідно до ч. 1 ст. 130 КПК

України, про рішення, прийняті слідчим під час провадження досудового слідства у випадках, зазначених у КПК України, а також у випадках, коли це визнає за необхідне слідчий, складається мотивована постанова), яка виступає важливою гарантією дотримання прав і законних інтересів учасників кримінального процесу; 2) обов'язково тягнуть за собою виникнення юридичних наслідків, за винятком випадків застосування незаконних тактичних прийомів, які призводять до порушення прав учасників кримінального процесу; 3) є обов'язковими для всіх підприємств, установ, організацій, громадян і посадових осіб, що обумовлюється наявністю в нього відповідних владних повноважень.

На відміну від процесуальних рішень, важлива особливість тактичних рішень слідчого, на думку Д.О. Солодова, полягає в тому, що «вони є гнучкішими і динамічнішими по відношенню до сформованої обстановки розслідування та її можливих (прогнозованих) змін» [5, с.45]. Зокрема, гнучкість і динамічність тактичних рішення слідчого полягає у можливості передбачення змін, які необхідно внести до нього при подальшому провадженні досудового розслідування.

Крім того, якщо процесуальні рішення приймаються, як правило, слідчим одноособово, то тактичні рішення можуть розроблятися у формі оцінки слідчої ситуації спільно з іншими слідчими і розробки спільно з оперативними працівниками плану реалізації тактичного рішення, що дозволяє досягти більшої об'єктивності прийнятого рішення. Особливого значення методика сумісного вирішення тактичного завдання набуває при провадженні розслідування у рамках слідчо-оперативної групи, що, на думку А.А. Тарасова, сприяє не тільки пошуку оптимальних шляхів вирішення поставлених правових і тактичних завдань, подоланню негативних суб'єктивних моментів, недоліків індивідуального мислення, але й досягненню необхідного рівня узгодженості дій, виробленню єдиної тактики розслідування при суворій централізації управління групою [10, с.51-52].

Підсумовуючи викладене, потрібно відзначити, що ні чинний КПК України 1960 року, ні новий КПК України 2012 року не містять визначення поняття «процесуальне рішення слідчого» [11]. У зв'язку з

цим І.В. Басиста з метою вирішення проблем щодо належного унормування кримінально-процесуальних рішень слідчого пропонує доповнити ст. 3 КПК України 2012 року п. 16 у такій редакції: «процесуальне рішення слідчого – це оформлений відповідно до вимог цього Кодексу, всесторонньо обґрунтований, своєчасний, змістовний, владний, узгоджений з раніше прийнятими та реальний для виконання правовий акт або програма дій, у якому слідчий, у межах своєї компетенції, у встановленому кримінально-процесуальним законом порядку, виражає у вигляді державно-владного веління, що містить постановку цілей, обґрунтування засобів їх здійснення, висновки про виконання (або невиконання) конкретних процесуальних дій, що обумовлено необхідністю досягнення завдань кримінального судочинства і вимогами закону щодо сформованої фактичної ситуації» [12]. Водночас, з позицій юридичної техніки таке визначення є занадто громіздким, а тому у КПК України 2012 року процесуальне рішення слідчого більш доцільно визначити як виражений у передбаченій законом формі індивідуальний правозастосовний акт, в якому слідчий з метою вирішення завдань кримінального судочинства надає відповіді на питання, що виникли у справі, та виражає владне волевиявлення про дії або бездіяльність, які впливають зі встановлених на момент винесення рішення фактичних обставин справи і приписів чинного законодавства.

Тактичне рішення слідчого доцільно визначити як: 1) вибір слідчим раціонального та допустимого засобу (слідчої або іншої процесуальної дії, прийому, операції) попередження та подолання протидії досудовому розслідуванню злочину та нейтралізації негативних результатів такого впливу; 2) вибір засобів зменшення інформаційної невизначеності щодо криміналістично значимих подій та обставин минулого, а також фактів, що існують на момент розслідування та пов'язані із приховування злочинної діяльності.

Хоча тактичні рішення слідчого перебувають у процесуальній сфері його діяльності, між процесуальними і тактичними рішеннями простежується доволі чітка різниця. Так, на відміну від тактичних рішень, процесуальні рішення слідчого приймаються ним одноособово,

оформляються у письмовій формі, тягнуть за собою виникнення юридичних наслідків та є обов'язковими для всіх підприємств, установ, організацій, громадян і посадових осіб. Водночас, потрібно враховувати, що рішення слідчого можна поділити на суто процесуальні, суто тактичні та процесуальні рішення із тактичним змістом.

У подальшому досліджувана у статті проблематика щодо поняття та співвідношення процесуальних і тактичних рішень слідчого повинна знайти свій подальший розвиток за такими напрямками: 1) чітке визначення понять «процесуальне рішення слідчого» і «тактичне рішення слідчого»; 2) нормативне закріплення поняття «процесуальне рішення слідчого» у КПК України 2012 року; 3) дослідження позиції практичних працівників стосовно співвідношення процесуальних і тактичних рішень слідчого.

Література

1. Михайленко О.Р. Складання процесуальних актів у кримінальних справах: Навчальний посібник / О.Р. Михайленко. – 2-е вид., доповн. – К.: Юрінком, 1996. – 256 с.
2. Глинська Н.В. Обґрунтування рішень у кримінальному процесі: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Наталія Валеріївна Глинська. – Х., 2003. – 237 с.
3. Манаев Ю.В. Законность и обоснованность процессуальных решений следователя в советском уголовном судопроизводстве / Ю.В. Манаев. – Волгоград: Издательство Волгоградского университета, 1977. – 89 с.
4. Ломидзе А.Б. Прокурорский надзор за законностью и обоснованностью принимаемых следователем процессуальных решений: Методическое пособие / А.Б. Ломидзе. – М.: Юрлитинформ, 2001. – 104 с.
5. Солодов Д.А. Процессуальные и тактические решения следователя (сущность, проблемы оптимизации принятия): Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Денис Алексеевич Солодов. – Воронеж, 2003. – 214 с.
6. Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / В.М. Глібко, А.Л. Дудніков, В.А. Журавель та ін. / за ред. В.Ю. Шепітька. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 684 с.
7. Криминалистика: Учебник для вузов / Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Россинская; под ред. Р.С. Белкина. – М.: Издательство «НОРМА», Издательская группа «НОРМА-ИНФРА•М»), 2000. – 990 с.
8. Криміналістика: Підручник / П.Д. Біленчук, В.К. Лисиченко, Н.І. Клименко та ін.; за ред. П.Д. Біленчука. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Атіка, 2001. – 544 с.
9. Лупинская П.А. Законность и обоснованность решений в уголовном

судопроизводстве / П.А. Лупинская. – М.: Юридическая литература, 1972. – 140 с.

10. Тарасов А.А. Единоличное и коллегиальное в уголовном процессе: правовые и социально-психологические проблемы / А.А. Тарасов. – Самара: Издательство «Самарский университет», 2001. – 312 с.

11. Проект Кримінально-процесуального кодексу України, внесений Адміністрацією Президента України (реєстр. № 9700 від 13.01.2012 р.) і прийнятий Верховною Радою України 13.04.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=42312

12. Басиста І.В. Проблеми унормування окремих процесуальних рішень у проекті Кримінально-процесуального кодексу України / І.В. Басиста [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://www.corp-lguvd.ua/d120103.html>

Анотація

Кузик Т.М. Поняття та співвідношення процесуальних і тактичних рішень слідчого. – Стаття.

У статті аналізуються поняття «кримінально-процесуальне рішення», «процесуальне рішення слідчого» і «тактичне рішення слідчого». Досліджується сутність процесуальних і тактичних рішень слідчого, на підставі чого визначається їх співвідношення.

Ключові слова: слідчий, кримінально-процесуальне рішення, процесуальне рішення слідчого, тактичне рішення слідчого.

Аннотация

Кузик Т.М. Понятие и соотношение процессуальных и тактических решений следователя. – Статья.

В статье анализируются понятия «уголовно-процессуальное решение», «процессуальное решение следователя» и «тактическое решение следователя». Исследуется сущность процессуальных и тактических решений следователя, на основании чего определяется их соотношение.

Ключевые слова: следователь, уголовно-процессуальное решение, процессуальное решение следователя, тактическое решение следователя.

Summary

Kuzyk T.M. Concept and correlation of judicial and tactical decisions of investigator. – Article.

The article is dedicated to the consideration of concepts of «criminal-proceeding decision», «judicial decision of investigator» and «tactical decision of investigator». Essence of judicial and tactical decisions of investigator is probed, what their correlation is

determined on the basis of.

Keywords: investigator, criminal-proceeding decision, judicial decision of investigator, tactical decision of investigator.

УДК 343.131

А.Б. Романюк

кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри цивільного та
господарського права і процесу
Івано-Франківського факультету
Національного університету
«Одеська юридична академія»

І.М. Канюка

аспірант кафедри кримінального
права Прикарпатського
національного університету
ім. В.Стефаника

ВИМОГА ДОТРИМАННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ ЯК ПРОЯВ ДІЇ ПРИНЦИПУ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЇ

Незважаючи на існування протягом тривалого часу у радянській, а потім українській кримінально-процесуальній науці дискусій щодо доцільності надання ідеї процесуальної економії статусу принципу (засади) судочинства, реалії сьогодення такі, що дедалі більше вчених погоджується з тим, що ефективність провадження у кримінальних справах безпосередньо залежить від дотримання таких трьох вимог, як швидкість, простота та економічність (дешевизна) цього провадження. В умовах обмеженості ресурсів, які виділяються на боротьбу зі злочинністю, їх раціональне та економне використання стає пріоритетним